

com ara Xert o la Serra d'En Galceran, cada poble disposava de la seua pròpia nevera i d'un dipòsit emplaçat en el nucli urbà. L'ompliment es realitzava per tot el veïnat mitjançant el jornal de vila; d'aquesta manera la gent disposava de neu barata, gratis fins i tot per als malalts.

En les grans poblacions del litoral, l'abast constituïa un negoci interessant, que els ajuntaments reglamentaven i del qual obtenien beneficis importants. De fet, degué ser un negoci pròsper si atenem les quantitats que es pagaven. Podem esmentar, per exemple, el de Catí, on -l'any 1626- el mercader Bautista Martí i Miguel Torres (rector de la parròquia de Sant Joan de Morella) construeixen una nevera en societat i, dos anys després, el primer ven al soci la seua part per la més que respectable quantitat de 300 lliures.

La majoria de neveres de les nostres comarques (almenys les que han arribat als nostres dies) es van contruir en els segles XVII i XVIII: la Nevera Vella de Catí, en 1638; la Nevera de la Font dels Regatxols (Ares), cap a la mateixa data; la Nevera del Mas de Penyagolosa, cap al 1750; deu ser de la mateixa època la de la Font d'en Segures; la de Culla, en 1720; i la de la Serra de Castellfort, en 1704.

A partir de l'any 1860, comença a decaure el comerç de la neu, d'una banda per les dificultats d'abastiment propiciades per la disminució de les nevades (fi de la "petita edat del gel"), però, sobretot, per la irresistible competència del gel artificial. Així, cap a l'any 1870, ja es fabricava gel a València, i, en 1900, Castelló consumeix exclusivament gel artificial. En 1927, hi havia quatre fàbriques de gel a Castelló i una a Vinaròs, Benicarló, Vila-real i Borriana.

Va ser d'aquesta manera que va desaparèixer el comerç de la neu i, amb ell, el que podria anomenar-se un tipus d'economia de muntanya. No obstant això, fins a l'any 1920 -més o menys- es mantindrà l'explotació de les neveres en l'àmbit local, perquè -als pobles de l'interior- el gel de les neveres continuava sent més barat que l'industrial, ja que encara s'utilitzava el jornal de vila per a omplir les

neveres per al proveïment dels municipis. Així s'aniran abandonant les neveres; la de Catí, l'any 1912; la de Morella, en 1920, etc.

No serà sobrer que ens plantejem la importància econòmica que va tenir el comerç de la neu, atesa la quantitat de gent que degué moure al seu voltant, i perquè hi havia pobles que, en un determinat moment, van viure quasi exclusivament del comerç de la neu. Servisca d'exemple el de Sacanyet, la pedania del qual -Canals- potser mai no hagués existit si no hagués estat per les geleres de la Serra Bellida, des d'on s'abastia de neu la ciutat de València, al transport de la qual es dedicava gairebé tot el veïnat de les Alcubles, situat al costat de Sacanyet.

Desgraciadament, avui, Sacanyet i Canals tan sols són coneguts per la ja famosa alcaldessa Araceli Enguidanos i el seu marit, entossudits a apropiarse totes les terres que aquells coratjosos nevaters i comerciants de neu abandonaren quan la neu no va poder competir amb el gel industrial.

Per finalitzar, resumirem com eren les neveres, com s'hi organitzava el treball i com es realitzava el transport.

Les neveres no presenten cap interès artístic, perquè l'estètica sempre estava subordinada a la funcionalitat. Això no obstant, en alguns casos, es tracta d'autèntiques meravelles, fruit d'un art anònim, desconegut per molta gent i que, malauradament, estem perdent, i, en molts casos, sense arribar a conèixer-lo.

Les neveres són uns pous on, durant l'hivern, s'acumulava neu per a portar-la a les poblacions quan arribés l'estiu. Els pous de neu podien ser quadrats (per exemple, la nevera de Penyagolosa), redons (la majoria; per exemple, el de la Font d'En Segures), ovalats (com el del Turmell, a Xert) o rectangulars (com la Nevera Vella de Catí o la de la Font dels Regatxols, a Ares).

Per a baixar, a l'interior, hi havia una escala de pedra a la qual s'accedia des de l'exterior o des de la casa del nevater (la qual sovint es trobava al costat); d'altres vegades, s'hi accedia mitjançant ferros o fustes encastades. Les neve-

Nevera del Mas de Penyagolosa

Nevera de la Font d'En Segures

Gelera dels frares. Serra Bellida (Sacanyet)

Nevera de la Serra (Castellfort). Planta redona

Nevera del Turmell (Xert). Planta ovalada